

FEHIM NAMETAK

EPSKA PJESMA NA TURSKOM JEZIKU O PRILIKAMA U BOSNI

U osmanskoj književnosti među nekoliko vrsta pjesama, s obzirom na sadržinu, vidno mjesto zauzima kao poseban žanr i socijalno-politička pjesma. Takvih pjesama ima dosta sačuvanih u rukopisnim zbirkama (*mağmū'a*), od kojih su neke nastale i u našim krajevima i te pjesme često tretiraju društvene i političke prilike u našim krajevima, pa tako imaju dokumentarni karakter. Često se u njima spominju ljudi koji su djelovali u našim krajevima kao veziri, vojskovođe ili duhovna vlastela. Sačuvane su, na primjer, tri pjesme koje govore o katastrofi Sarajeva prouzrokovanoj provalom Eugena Savojskog 1697. godine i društvenim i političkim prilikama u Sarajevu izazvanim tom provalom.¹ Ovakvih pjesama ima i na našem jeziku pisanih arapskim pismom (aljamiado) kao, na primjer, pjesma o zauzeću Kandije od Hasana Qāimija,² Duvanjski arzuhal od Mehmeda Prušćaka³ i dr., dok od onih pisanih turskim jezikom spominjemo pjesmu o bici na Krbavskom polju od Derviša Jakub-paše Bošnjaka.⁴ Aga-dede iz Dobora opisao je političke prilike u Osmanskoj Carevini vezane za pogibiju Osmana II.⁵ Hasan Qāimī je ostavio veći broj pjesama iz javnog i političkog života na turskom i, kako sam kaže, bošnjačkom jeziku.⁶

Ovdje objavljujemo jednu političku pjesmu na turskom jeziku od nepoznatog autora koja opisuje pohod Husein-kapetana Gradašćevića⁷ na Kosovo i njegovu borbu sa sultanovom vojskom u tim

¹ Hazim Šabanović: *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973, str. 353—357.

² Isto.

³ Smail Balić: *Kultura Bošnjaka, muslimanska komponenta*, vlastito izdanje, Beč, 1973, str. 118.

⁴ Hazim Šabanović: vid. dj., str. 55.

⁵ Osman Sokolović: Pjesnik Aga Dede iz Dobor-града o svome zavijaču i pogibiji Osmana II: *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke I*, Sarajevo, 1972, str. 5—34.

⁶ Smail Balić, vid. dj., str. 91.

⁷ Husein kapetan Gradašćević (Zmaj od Bosne) posljednji je kapetan Gradačca. Kapetanija mu je bila bogata i dobro je njome uprav-

krajevima. Događaji o kojima govori pjesma kazuju nam da je ona nastala 1832. godine ili neposredno poslije te godine. Naslov pjesme je: *Dastān-i nazm berāy-i ahwāl-i Bosna*.

O autoru znamo toliko koliko se vidi iz same pjesme, a to je da je vojnik sultanove regularne vojske koja je učestvovala u gušenju pobune Husein-kapetana ili je pripadnik regionalnih jedinica koje su zajedno sa regularnom vojskom učestvovala u borbama. To su leskovačke i prizrenske jedinice, koje se i u ovoj pjesmi spominju. Njegov prikaz ovih događaja, iako subjektivan, koristan je za upoznavanje detalja vezanih za ova zbivanja.

Pjesma se nalazi u bilježnici (*mağmū'a*) u kojoj ima više pjesama turskih autora, uzoraka pisama pisanih na Kosovu, molitvi i drugih sastava po kojima se može tvrditi da je nastala u našim krajevima.⁸ Od poznatijih turskih pjesnika, sa nekoliko pjesama, zastupljen je jedan od klasika osmanske divanske poezije Nedim.⁹

Analizirajući sadržaj bilježnice, vidimo da je nastala u prvoj polovini XIX stoljeća, jer se i događaji koji se spominju u njoj, između ostalih i događaj opjevan u pjesmi koju izdajemo, dešavaju u to vrijeme. Kodeks je djelomično oštećen, a nije ni uvezan. Ima ukupno 69 listova, formata 16 × 23 cm. Pjesma koju ovdje donosimo nalazi se na listovima 30v—32v.

Pjesma ima 20 strofa od kojih su 19 sa po četiri stiha (*ruba'i*), a posljednja 20. strofa ima tri stiha. Rimuje se po principu AA AB. Završeci strofa se između sebe rimuju. Ovakva vrsta rubajija u kojima se i treći stih rimuje sa prethodna dva zove se *rūba i-i musarra* ili *terane*¹⁰ i one su u svojoj vrsti prilično rijetke. Što se tiče metra ove pjesme, *Mef'ulu mefa'ilun mefa'ilu fa*, to je najčešći metar

ljano, a zapaženo je da je i položaj kršćana u njoj bio izuzetno dobar. Bosansko plemstvo je izabralo za svog vođu Husein-kapetana kao reakciju na reforme Porte nakon čega je Namik-paša, dotadašnji vezir, prvo interniran iz Travnika u Buzovaču, a kad je odatle pobjegao u Stolac, Husein-kapetan Gradašćević je dokinuo vlast sultana u Bosni. Zatim je u pohodu na Carigrad potukao sultanovu vojsku koju je predvodio veliki vezir Rešid paša. Poslije te pobjede Bošnjaci se vrata kućama ne iskoristivši pobjedu, što je u ovoj pjesmi prikazano kao poraz, jer pjesmu piše vojnik sultanove vojske. Husein-kapetan Gradašćević je od početka svoje vladavine pokazivao znake samovolje kao i njegovi prethodnici, pa su mu bosanski ajani počeli okretati leđa. Poražen je godine 1832. pod zidinama Sarajeva od sultanove vojske.

Pobjegao je u Slavoniju, a odatle je, nakon što je dobio garantije Porte, otišao u Istanbul, gdje je umro 1834. godine. O Husein-kapetanu i njegovom pokretu više: Avdo Sućeska, *Ajani*, prilog proučavanju lokalne uprave u Bosni i Hercegovini za vrijeme Turske, Sarajevo, 1962; Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1956.

⁸ U kodeksu se spominju Prizrenli Emin paša i Leskofčali Ismail paša, prvi je bio mutesellim Prizrena, a drugi mutesellim Leskovca, naime, ima po nekoliko pisama upućenih ovim ličnostima.

⁹ Kodeks je vlasništvo Alije Nametka, Sarajevo.

¹⁰ Seyit Kemal Karaalioglu, *Ansiklopedik Edebiyat Sozlügü*, Istanbul, 1969, 605.

rubaija. Karakterističan je za tursku poeziju i u njoj se naziva *kalenderi* sa varijantom *ayakli kalenderi*. Vrlo se rijetko susreće prije XIX stoljeća.^{10a}

Pjesma nema posebne umjetničke vrijednosti. Uz dvije-tri pjesničke figure to je prosto nabranje događaja u stihu i sa korektnom rimom. Ali i sam opis događaja od nekog ko je u njima učestvovao je zanimljiv i to je glavna vrijednost pjesme.

Pjesma počinje rezimiranjem događaja vezanih za pobunu u Bosni koji se autora neprijatno doimaju, jer kaže:

»Jedna grupa pobunjenika u Bosni, u Rumeliji
Pojavi se jer se nisu bojali Boga.« (stih 3—4)

Pjesnik pobunjenike, dakle, karakterizira kao ljude koji se nisu bojali Boga, on ne ulazi u stvarne razloge pobune Husein-kapetana, ne tiču ga se društvene prilike, za njega ljudi koji su se digli protiv neprikosnovene sultanove vlasti nisu više ni bogobojazni. Kad je o pobuni rekao da je završena i da je neprijateljstva nestalo, pjesnik opisuje kako je otpočela ta pobuna.

Po pjesnikovim riječima, bosanska vojska je stanovništvu Prištine donijela nesreću. Dok su Bošnjaci uništavali gradove Banjsku i Vučitrn, carska vojska pod komandom Jašar paše¹¹ oslobodila je prvo Vučitrn, a onda je krenula za Bošnjacima koji su se povlačili prema Bosni. Ovaj junak je bio potpomognut natprirodnim silama (dobrim ljudima) kako bi mogao nadahnuti vojsku za veliku borbu:

»Iz sfere junaštva pristiže jedan junak
Kome su pomoć ukazivali ereni (dobri ljudi).« (stih 29—30)

Uz takvog junaka i ostali vojnici su se hrabro borili, a to je potpuno suzbilo neprijateljsku moć. Od historijskih ličnosti u pjesmi se spominje i Kara Mahmud Hamdi paša, vezir-namjesnik Bosne, koji je »zaveo sigurnost i pouzdanje na zemlji«, te Ismail paša Leskovčanin, koji je, kako se vidi iz pjesme, učestvovao u gušenju ustanka Husein-kapetana:

»Iz Višegrada ode vojska sutradan
S Ismail-pašom i Huršid beg.« (stih 61—62)

Pjesnik zatim dalje opisuje napredovanje carske vojske i osvajanje jednog po jednog grada od pobunjenika. Pri tome su neki poznatiji pobunjenici, kao Hadži Mujo Kaltaban, živi pohvatani, dok su ostali našli smrt u rijeci preko koje su bježali.¹² Slijedi dalje opis kretanja vojske u kojoj se pjesnik nalazio, etapu po etapu, do konačnog susreta i definitivnog obračuna sa ustaničkom vojskom.

^{10a} Köprülü, M. Fuad, Aruz, *Islam Ansiklopedii I*, 643—653.

¹¹ Jašar paša je bio *mutesellim* Prištine.

¹² Ovdje je vjerojatno riječ o rijeci Limu, preko koje su pobunjenici morali bježati kada su poraženi kod Prijepolja.

Ovdje je vjerojatno riječ o raspletu događaja koji je uslijedio godinu dana kasnije poslije bitke ustanika na Kosovu. Ta bitka koja se ovdje nagovještava u posljednjoj nedovršenoj strofi odigrala se kod Aladža hana, negdje između Pala i Ustiprača, koji inače do sada nije ubiciran. Možda su u pitanju Pale. Godine 1832. Husein-kapetan je poražen na Zlom Stupu u blizini Sarajeva kada je morao napustiti Bosnu. U stvari, opisom završnih događaja pjesma se i prekida i izgleda kao nedovršena, jer se očekuje njen rasplet. Možda je autor pjesme i poginuo, što bi značilo da je opisivao pjesmu u samom toku borbi.

پوچھیں حکمہ فرارده کلین
 برینجہ سر انجام دور یوسیرانج
 روم ابی بوسنہ دہ برعری طغیان
 توره دی قلری خوف یزدانی

روم ابی عصابی عفو اولوب بندگی
 جملہ حضورند دفع اولوب کندگی
 مقضای صدقہ ہب اظہار ایتدی
 کوش ایدنچہ ندر امر و فرمانج

بوسنہ دہ حسین قودان کندگی
 برشته شہر شہ علم ایروب کلدی
 بلده اہالیان بریشان کلدی
 افراکہ سر کلدی اہ و فغانی

برشته خلقه دوستی و لوله
 دیارخ ترک انیری جمله بی به
 مولایمیدر دبریدر صده صده
 حقه نیاز انیری صبیاهی

بقدی کوردی طور یعنی همماز دیر برایش
 فیود اندی هم ایروب اندی تفتیش
 دیدی بزبورادون ایدر لیم سوش
 بوسه جاده شده اولدی روانی

دکترین ایدر باشقه بر قاج قصب
 ایزه کسر بر اقدی ویردی هرابه
 زیان دی اولان کلن هسابه
 ویران ایدر بر فوق شهر ستانجی

عاری یسار باشا و کتیب کیردی اتمه
 نفور هککارک قلدی کھوسرا
 یوزلریب قاضی بو سناقر فاندی فردا
 قور طولر زهر باشقه ده قلدی مکالی

بیج شمع اعتدال بشری برار
 دستگیری اولیای اندک اراد
 کند درین محراب میدانده
 کسب می کرد در آن تاب و توانی

غازی محمود پاشا وزیر ولی بوسه
 نغمه ای کلماتی نادر و ثنا
 راه تنزه او فوئوسون افافتما
 نوع و امان ایندی برج چراغی

باسقمه پرویش ایندی اوزدیان
 انزه اولاندی قدیم پریشان
 ایکیوزدل هونری نیمه یوز جانان
 هررچ اولدی قالدی هان اوزنجی

بی بی بازار دخی ابدی سرعت
 انده بددی بیجه نان مهامت
 بی اولد کول انده قدیم افامت
 حرر هت یزید اول سرر ستانی

درد سنی، رخ راه ندرک
 بر بند رنگری ایلر و کندی
 حصار جنت قلعه سن اعا د ندرک
 عقوه کدی اول عالی شانی

شانی بار بوله بر هجور و درک
 حاجی موی قاشانی ~~صوبه~~ دیری طنز دیری
 نیمه تن قاشا قدره صد بر ندرک
 عاقا اولدی سلیم ایدی حاجی

حصار جنت قلعه نره اول نیمه شان
 زلزله زانی بوردینج دیر امان
 بر زریه ی کرب عهد نیزی مان
 ایچو دن هفتک بر دجوانج

بر بولدن ذم اربوب ایلر و کندی
 طاشلید شهر نره مافر اولدینج
 خود زده زده اردوی نور دیش
 نوش اترش انزه آب روانج

وښه ځانته ځکه کندی پرته
 بهرین با شاهو سیریت بله ایکی
 ځکه ایه حده قدری جمله کس
 بوزلریک بدشنا قدر آری بانفائی

بر بولون ځکه ابرو پرودی
 وښه ټکه نره اردو فوژلر کس
 جمع اولدی انده بکدی مرد کس
 پرینجه سیرانیت او کوهستانی

ځلوریه بر محله حیرت قدران
 اطرافی کوهستان برهوشکه میدانه
 ایکی اردو برین ایدر دلش سرانه
 او کوهونه اریه بکدی وقت زمانه
 هرهار شنبه ایدی ساعت دزیره
 بس طوب آنزی قارشو کلدی آیدیه
 بزیره غازیله حاضر واماده
 هرزه جیار بشلادی اینه جولدی

اول نيمه حكرت خطه جمع ابرو كدری
طیبه قوروب طوبه نیش انزامة انزب
مكي حكائره مقابل اولدس

موالی دكرادن عصمت بكاره
عارف بك افندی عقربینه

انار سردور نشار عافندی منتظ خاطر خلوص مشهور ایله بدو دفعه
بنیم حیب افندی به بعضه بر قطعه مکتوبلدی و طرف ثناوری به
تقدیم اولنوق اؤذره اوج قطعه رساله محاسنی صوبلدی لدی الورور
منظور و مشهورمز اولغده خبر عافندی منوبینه بادی و اثر عاطفندی
محل طینه اولشدر استبای مزاج معارفدرت کریمانه لری سباقده قاعده
ثناوری توبه ونادی لافندی به بعث و نسیر قلمنده انالله تعالی لدی
سعد الوصول بونزن بوید و هر بار لواج انار محاسنهار لری به مشمول
بیور نامز اخص طومول خالصانه مزد

PRIJEVOD

Epska pjesma o stanju u Bosni

U ovom slučaju što se pojavi
Nekoliko događaja i nekoliko osvjedočenja
Jedna grupa pobunjenika u Bosni, u Rumeliji
Pojavi se, jer se nisu bojali Boga

- Rumelijska pobuna biće oprostena kad se svrši
Sva neprijateljstva odstranjena i nestala.
Svi pokazaše odanost
Čim čuše kakva je naredba i ferman. 8
- A iz Bosne Husein-kapetan lično
Krenu da stigne na Prištinu.
Stanovništvo grada u bijeg natjera
Do neba se čula tuga i plač. 12
- Nemir se uvukao u prištinski svijet
Pa gotovo svi ostaviše grad
Vidjećemo je li Gospodar zadovoljan, govorahu
Čak i djeca Boga za to moljahu. 16
- Uvjeri se da je stvar koje se prihvatio uzaludna
Skupi kapetane i izvrši smotru
Reče: Vratimo se odavde
I krenuše put Bosne. 20
- U Vučitrn, Banjsku i još nekoliko kasaba
Ostavi vojsku i pusti ih da ruše
Neograničene štete počinise
Gradove mnoge opustiše. 24
- Gazi Jašar-paša najprije uđe u Vučitrn
Zavede stvarnu vlast cara
Niko od glupih Bošnjaka ne ostade, propadoše
Oni što se spasiše u Banjskoj se smjestiše. 28
- Iz vrlina hrabrosti pristiže jedan junak
Njegovi pomoćnici bili su ereni¹³
Povede vojsku na bojište pobjede
Neprijateljske snage i moći nestade. 32
- To je Gazi Mahmut-paša, vezir namjesnik Bosne
Nema sebi ravna, izuzetan i slavan
Naredi da se uči ajet »Innā fataḥnā«¹⁴
I donese sigurnost i mir na zemlji. 36
- Učini juriš na Banjsku ovaj velikan
Rastjera one koji su tamo bili.
Zarobi ih dvjesto, a više stotina ih
propade i gotovo niko ne ostade. 40

¹³ Eren = dobri čovjek, evlija.

¹⁴ Početak XLVIII sure, *Al-fath.*,

u Kur'anu, što se prigodno citira uz svaku pobjedu muslimana.

Požuri također na Novi Pazar.
Tamo nađe mnogo hrane i ratnih potreba
Ostade tu pet do deset dana
I pokazala pažnju tome gradu. 44

Odatle krenu na Sjenicu
Nešto vojske naprijed ode
I opkoli tvrđavu Hisardžik¹⁵
Napokon, za njom dođe i velikan. 48

Na Prijepolje, zatim, napad je učinjen
Hadži Mujo Kaltaban¹⁶ živ je uhvaćen
Mnoštvo ih se bježeći podavilo u vodi
Nestade ih, dušu predadoše. 52

U tvrđavi Hisardžik bilo je mnogo svijeta,
Molili su kod nas oprost i sigurnost.
Prizrenska vojska im obeća sigurnost
A onda iznutra izađe sve staro i mlado. 56

Krenusmo iz Prijepolja i pođosmo naprijed
U Pljevljima zakonačismo
A u Gvozd u logor podigosmo
Tekućom vodom tamo se okrijepismo. 60

Iz Višegrada sutradan vojska krenu.
Zajedno s Ismail-pašom i Huršid beg¹⁷
Sa svom vojskom učiniše napad
Bošnjaci se razbježaše, planine se prihvatiše. 64

Iz Prijepolja je vojska jurišala naprijed
Logor je postavljen povrh gore Vituše¹⁸
Junaci pobjednici tu se skupiše
Dugo smo razgledali tu planinu. 68

¹⁵ Hisardžik je Mileševo. Vid. Skarić, Vladislav, Sarajevo od najstarijih vremena do austro-ugarske okupacije, Sarajevo, 1937, str. 182.

¹⁶ Hadži Mujo Kaltaban bio je mutesellim Pljevalja postavljen od strane Husein-kapetana i od strane Porte, smatran značajnom ličnošću i saradnikom Husein-kapetana.

¹⁷ Huršid-beg je bio komandant konjičkog bataljona regularnih jedinica Porte.

¹⁸ U originalu stoji *وتيش*. Nismo mogli sa sigurnošću odgonetnuti ovaj toponim, ali pretpostavljamo da se radi o planini Vituzu za koju većina historičara tvrdi da se tu odvijala jedna od posljednjih bitaka.

Husein Kapetan na jednom mjestu na Goliji (?) ¹⁹ Okolo šuma i lijepa poljana Dvije vojske jedna drugu gledaju Tako prođe vrijeme od tri dana.	72
Srijeda bješe u četiri sata S one strane odjednom puče pet topova I kod nas junaci spremni i gotovi Prethodnice juriš započese.	76
Mnogo vojske sakupi se i stiže Tabije se napraviše i topovi zapucaše Tu se dvije vojske suočiše...	79

S u m m a r y

AN EPIC POEM IN TURKISH FROM THE NINETEENTH CENTURY

This paper presents a folk epic poem *dastan* in the Turkish language which deals with the campaign of Husejin kapetan Gradašćević against the regular imperial army. The poem has been preserved in a codex from the beginning of the 19th century (it is contemporaneous with the events described in the poem) which is the property of Alija Nametak from Sarajevo. In the 20 stanzas of the poem, which has no great artistic value, many events in connection with the campaign of Husejin kapetan on Kosovo are described. The value of this *dastan* should therefore be sought in its documentary character. Husejin kapetan himself, as well as his followers, is not positively described; thus one may infer that the poem was written by an anonymous soldier of the imperial army. Also, as the codex comes from Kosovo, the author was probably in Albanian.

¹⁹ Prema našem čitanju, u originalu stoji: غلويده , a najbliži

toponim mjestu događaja radnje iz ove pjesme je planina Golija, mada ni to nije sigurno.